



Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi Sayı: 8/1 2019 s. 319-333, TÜRKİYE

Araştırma Makalesi

ŞEHRENGİZDEN MONOGRAFİYE: LÂMÎ'Î ÇELEBİ VE TANPINAR'A GÖRE BURSA

Salih UÇAK*

Geliş Tarihi: Kasım, 2018

Kabul Tarihi: Şubat, 2019

Ne anun gibi var kûh-ı felek-çehr

Ne Bursa gibi gök altında bir şehir

Lâmi'î Çelebi

Öz

Şehir, müşterek hayatın bir göstergesidir. Mazi, tarih, gelenek, kültür ve zihniyet bu göstergeyi anlam bakımından zenginleştiren temel unsurlardır. Her şehrin kendine özgü bir ruhu vardır ve bu ruh, estetik tasavvurla her an yeniden var olur. Şehrin sosyal dokusu, ahengi ve tarihi mirası, mazinin kolektif şuurunu yansıtır. Muayyen bir zamanı belli bir kalıpta dondurmanın yegâne yolu, yaratıcı ve kalıcı eserler bırakmaktır. Bu bağlamda belli şehirler, büyüleyici bir ilhamla her dönem cezbedici olmuştur. Bursa, bu şehirlerden biridir.

Bu çalışmada *edebi bir briefing* olarak değerlendirebileceğimiz Lâmi'î Çelebi'nin "Bursa Şehrengizi" ile *modern bir şehrengiz* olarak tanımlayabileceğimiz Tanpınar'ın "Beş Şehir"i karşılaştırılmalı olarak verilmiştir. Şehir kimliğinin oluşumunda etkili olan tarih, insan, doğa, mimari, gelenek ve diğer kültürel unsurlar belli bir metodolojiyle kaleme alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Bursa, Monografi, Lâmi'î Çelebi, Şehrengiz, Tanpınar.

FROM ŞEHRENGİZ TO MONOGRAPHY: BURSA BY LAMI'Î ÇELEBİ AND TANPINAR

Abstract

The city is an indication of common life. History, tradition, culture and mentality are the basic elements that enrich this indicator in terms of meaning. Every city has its own spirit, and this spirit reappears at every moment with its aesthetic imagination. The social texture, harmony and historical heritage of the city reflect the collective consciousness of the past. The only way to freeze a certain time in a certain mold is to leave creative and permanent works. In this context, certain cities have always been attractive with a charming inspiration. Bursa is one of these cities. In this study, Lami Çelebi's "Bursa Şehrengizi" were compared with "Beş Şehir" of Tanpınar. History, human, nature, architecture, tradition and other cultural

* Dr.; Millî Eğitim Bakanlığı, salihucak21@hotmail.com.

elements that are influential in the formation of city identity have been written with a certain methodology.

Keywords: Bursa, Monography, Lami'î Çelebi, Şehrengiz Tanpınar.

1. Giriş

Şehir, insani maceranın bir bütün olarak vücut bulduğu olgulardan biridir. Şehir, bazen hayranlık uyandıran bir güzelliği, bazen de kaotik bir yapıyı temsil eder. Bu, hem şehirle hem de şehre bakan gözle ilgilidir. Şehri inşa eden anlayışla şehri yaşanmaz kılan asıl unsur “insandır.” İnsanın “düalist” yapısı, bu farklılığın ortaya çıkmasında etkili olur.

Kadim şehirlerin ihtiva ettiği kimlik, “mana ile suret”in teşekkülünden ibarettir. Bu bağlamda şehrengizler, şehir hayatının güzellikleriyle güzellerini tasvir ederken hemen hemen hiçbir olumsuz anlatıma yer vermezler. Manzum olarak kaleme alınan bu eserler, klasik edebiyatımızda ilgi görmüş ve pek çok şair tarafından yazılmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren Türk edebiyatında görülmeye başlayan bu tür, Osmanlı şehirlerini tanımak için önemli bilgiler sunmaktadır. Lâmi'î Çelebi'nin 656 beyitlik “Bursa Şehrengizi” farklı yönleriyle dikkat çeken bir eserdir. *Sebeb-i telif* bölümünde eserin Bursa'ya gelecek olan Kanuni'ye sunulmak üzere yazıldığını öğreniriz. Devir açısından tarihe not düşülen bu eser ile Cumhuriyet döneminde “Beş Şehir” adlı eserinde Bursa'ya yer veren Tanpınar'ın şehir monografisini karşılaştırmak, hem ilginç hem de şehrin tarihi seyri açısından önemlidir. “Bursa'da Zaman” şiirinde cami avlusunda şakırdayan suyu ve kanat şakırtısını estetik bir hazla tasvir eden Tanpınar, tarihin Bursa'ya kattığı güzellikleri apayrı bir hayranlıkla yansıtır.

Lâmi'î Çelebi'nin “Bursa Şehrengizi”ni *edebi bir brifing* olarak değerlendirebiliriz. Devrin padişahı Kanuni, Bursa'ya gelecektir. Bunu duyan şair, kolları sıvar ve Sultan'a sunulmak üzere şehrengizini kaleme alır. Bu amaçla yazılan eser, aynı zamanda *bir gezi rehberi/risalesi* niteliği de taşımaktadır. Eserin *sebeb-i telif* bölümünde şair bu durumu açıkça dile getirir:

*Haber aldun ki şâhenşâh-ı devrân
Gelürmiş Bursa şehrin ide seyrân
Diyem kimdür sana ol şâh-ı devrân
Yidi iklimi han Sultân Süleymân**

Lâmi'î Çelebi'nin eseri yazmasında etkili olan ikinci saik, doğup büyüdüğü şehre olan vefa borcunu ödeme düşüncesidir. Ehl-i kalem bu düşünceyle ya doğrudan şehrinin anlatan bir

*Metinde kullanılan alıntı beyitleri, Mustafa İsen ve H. Bilen Burmaoğlu tarafından hazırlanan “Bursa Şehrengizi, Lami'î Çelebi” eserinden alınmıştır. Detaylı bilgi için bkz. “İsen, M., Burmaoğlu, H. B., (2011), Bursa Şehrengizi Lâmi'î Çelebi, Bursa Kültür A.Ş., Bursa.

eser kaleme alır ya da şehrine ithaf ettiği bir eseri olur. Lâmi'î Çelebi, bu eseriyle aynı zamanda “hemşehrilik hakkını yerine” getirdiğini ifade eder:

Getür hemşehrilik hakkın yirine

K'ışidüp Mısr u Şâm anı yirine

İdüp sercümle hâlin şehâ ta'rif

Felek san yirlerini eyle tavsif

Sanatın hayat bulup muhababına ulaşması ve değer görmesi estetik kaygı açısından önemlidir. Ancak sanatın ve sanatçının korunması, desteklenmesi de en az bu estetik kaygı kadar önemsenmesi gereken bir konudur. Birer şair olan Osmanlı padişahları, bu kimlikleriyle yazan, çizen, imar ve inşa eden sanatçıları korumayı görev bilmıştır. Gelenek olduğu üzere sanatçının devrin yöneticisine sunulmak üzere yazdığı eserlerin bu bakımdan bir getirisi de söz konusudur. Şair-patron ilişkisi başka bir çalışmanın konusu olsa da¹ şehrengizin yazılma nedenlerinden birinin de bu olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bursa, Osmanlı'nın ilk başkenti olması dolayısıyla kültür, medeniyet ve tarih açısından daima dikkat çekmiştir. Sadece Lâmi'î Çelebi değil, Bursalı olan veya Bursa'dan yolu geçen pek çok sanatçı, şehirle ilgili eserler yazmıştır. İshak Çelebi, Âşık Çelebi, Halîlî, Mânî, Nazûk Abdullah, Belîğ İsmail; Bursa için şehrengiz kaleme alan şairlerden birkaçıdır (İsen & Burmaoğlu, 2011, s. 10).

Lâmi'î Çelebi'nin şehrengizi, öteki şehrengizlerden farklıdır. Lâmi'î yaşadığı şehir Bursa'nın güzelliklerini ve özelliklerini anlatmayı ön planda tutmuştur. Lâmi'înin şehrengizinin öbürlerinden daha çok adının geçmesinde, tanınmasında ve şehrengiz türüne örnek olarak gösterilmesinde bu özelliğinin büyük rolü olmuştur (Tezcan, 2001, s. 161).

Tanpınar'ın *Beş Şehir'i* ise *modern bir şehrengiz* olarak okunabilir. Eserde Bursa dışında Ankara, Erzurum, Konya ve İstanbul'a yer verilir. Eseri elinize alır almaz, Tanpınar'ın Bursa'ya farklı bir gözle baktığını anlarsınız. Zira bölüm başlıkları diğer şehirler için sadece kendi adları iken Bursa'yı anlattığı bölümün adı “Bursa'da Zaman” dır. Bu rikkat, okuyucunun dikkatinden kaçmaz. Anlarız ki Tanpınar, Bursa'yı şiirsel bir havada gezer, görür ve değerlendirir. Tanpınar, Bursa'yı anlatırken fırçayı eline almış bir ressam gibi davranır. Munis ve müşfik bir edayla şehri adeta resmeder. Onun tuvali renk renk, desen desen şehir panoramasıdır.

¹ Patrimonyal Osmanlı toplumunda, divan şairlerinin sanatlarını değerlendirmek ve bir maişet sağlamak için bir “hâmî” (patron) arama konusunda geniş bilgi için bkz. Halil İnalçık, Şair ve Patron, Doğu Batı Yayınları, Ankara, 2005.

Sema Uğurcan, Tanpınar'ın şehir yazılarında tarihi atmosferi tablolar halinde sunmaktan hoşlandığını, şehir tarihinin ve dokusunun içinde okuyucuya yeni çağrışımlar yaratacak tasvirlerle yer vermekten haz aldığını belirtir (Uğurcan, 2012, s. 199).

Tanpınar, eserin ön sözünde anlattığı şehirleri “hayatının tesadüfleri” olarak tanımlar. Maziyle hesaplaşmak üzere Beş Şehir'i kaleme aldığını söyleyen Tanpınar bunu; “biz neydik, neyiz, neye gidiyoruz?” suallerinin doğurduğu bir konuşma, bir hesaplaşma ihtiyacı olarak ifade eder (Tanpınar A. H., 2015, s. 9-10). Ona göre yüz çevirdiğimiz *mazi*, *daima mevcuttur* ve *kendimiz olarak yaşayabilmemiz için onunla her an hesaplaşmaya ve anlaşmaya mecburuz*.

Sadrazam Keçeci Fuad Paşa'dan aldığı ifadeyle Bursa'yı “Osmanlı tarihinin dibacesi” olarak görür. Bursa'nın büyüleyici bir şehir olduğuna inanan Tanpınar, hayranlık uyandıran bu şehri şöyle anlatır:

Şimdiye kadar gördüğüm şehirler içinde Bursa kadar muayyen bir devrin malı olan bir başka şehri hatırlamıyorum. Fethinden 1453 senesine kadar geçen 130 sene, sade baştanbaşa ve iliklerine kadar bir Türk şehri olmasına yetmemiş, aynı zamanda onun manevi çehresini gelecek zaman için hiç değişmeyecek bir şekilde tespit etmiştir... O, hep ilk kuruluş çağının havasını saklar, onun arasından bizimle konuşur ve onun şiirini teneffüs eder. Bursa, Türk ruhunun en halis ölçülerine kendiliğinden sahiptir, denilebilir.

Tanpınar'ın şehir monografisi olarak kabul ettiğimiz Beş Şehir, kendi alanında yazılmış en güçlü eserlerden biridir. Kendisinden sonra şehir yazıları yazan her sanatçı için ilham kaynağı olmuştur. Eserde Tanpınar'ın çok yönlü kişiliği, hemen belli olur. İyi bir estet olduğunu fark etmek uzun sürmez. Şehri gezerken bazen mimar, bazen musikişinas, bazen iyi bir ressam olduğunu görürüz.

2. Bursa'da Tarih, Mekân ve İnsan

Lâmi'î Çelebi ile Tanpınar ayrı dönemlerin sanatçıları ama aynı güzelin sevdalılarıdır. İki sanatçıyı buluşturan güzel, Bursa'dır. Uludağ'ın eşsiz gerdanlığı gibi zamana ve mekâna hükmeden Bursa; kendine özgü ritmi, yaşam tarzı ve tarihi mirasıyla hiçbir yere benzemez. İşte bu güzellik Lâmi'î Çelebi'ye şu veciz ifadeyi söyletecektir:

Ne anun gibi var kûh-ı felek-çehr

Ne Bursa gibi gök altında bir şeh'r

Tanpınar, Bursa'da zaman üstü bir an'ın varlığını hisseder. Bursa'yı dolaşırken daha ilk adımda efsaneye benzeyen bir tarihin içinde bulur kendini. “Bu şehirde muayyen bir çağa ait olma keyfiyeti o kadar kuvvetlidir ki insan, ‘*Bursa'da ikinci bir zaman daha vardır*’ diye

düşünebilir (Tanpınar A. H., 2015, s. 93). Onun “Bursa’da Zaman” şiiri, bu düşüncenin tezahürü olarak yorumlanabilir:

...*Su sesi ve kanat şakırtılarından*

Billûr bir âvize Bursa’da zaman.

Tanpınar, Bursa’yı anlatırken isim vermeden Lâmi’î Çelebi’ye ait olan *Münâzara-ı Sultan-ı Bahâr Ba-Şehriyâr-ı Şitâ*² adlı eserine atıfta bulunur. Lamiî’nin Bursa’daki lodos ve poyraz arasındaki muharebesi ve bütün sabah ve mevsim tasvirlerindeki cenklerine (Tanpınar A. H., 2013, s. 31) değindiğini görürüz. Ancak bu atıf dışında eserinde Evliya Çelebi’ye daha çok yer veren Tanpınar, onun Bursa hakkında yazdıklarını okuyup özümlediğini anlarız. Lâmiî Çelebi ile Tanpınar’ın Bursa izlenimleri o kadar çok benzerdir ki, arada geçen beş asrın hiç yaşanmadığını düşünürsünüz. Bu benzerliklerin aşağıda verilen başlıklar altında incelenmesi uygun olacaktır.

2.1. Tarihî Mekânlar

Bursa mimarisi, Tanpınar’ı estetik hazdan bânilere ait hikâyelere, kendi şahsî hatıralarına götüren çok zengin bir çağrışım kaynağıdır (Uğurcan, 2012, s. 204). Tanpınar, mimariye ait eserler içinde camilere ayrı bir önem atfeder. Tanpınar, din ve inançtaki estetik arayışın taşa aktarılmasında camileri somut bir örnek olarak görür (Koç, 2014, s. 82).

Bursa denince akla gelen ilk eserlerden biri, hiç şüphesiz ki Ulu Cami’dir. Her şehrin bilinen bir veya iki simgesi olur. Bursa için kült haline gelen ve özellikle “Karagöz” oyunuyla efsanevi bir hikâyeye konu olan Ulu Cami, çok başka bir anlam ifade etmektedir. İslamlaşan ve Osmanlı’ya başkent olan şehrin kimlik kazanması ve millileşmesi için yeniden imar ve inşaya ihtiyaç vardır. Bu bağlamda yapılacak ilk işlerden biri, zaman ve mekân mefhumuna yenilmeyen ve bulunduğu yere adeta mührünü basan *ulu bir mabet* inşa etmektir. Daha sonları Osmanlı Devleti’nde bir geleneğe dönüşecek olan *Ulu Cami*, işte bu düşüncenin ürünü olarak ortaya çıkar.³ Lâmi’î Çelebi, Ulu Cami ile ilgili olarak şehrengizinde şunları söyler:

Husûsâ nâf-ı şehri ol Ulu Câmî

² Geniş bilgi için bkz. Sadettin Eğri, *Bir Bursa Efsanesi: Münâzara-ı Sultan-ı Bahâr Ba-Şehriyâr-ı Şitâ*, Kitabevi Yay. İstanbul, 2001.

³ İslâm şehirlerinde Ulu camiler buldukları şehrin veya bânilerinin adıyla anıldığı gibi “cuma camisi” ve “câmi-i kebir” gibi isimlerle de tanınmıştır. Fethedilen şehirlerde önceleri orada bulunan en büyük ibadet yapısı camiye çevriliyor ve hemen ardından büyük bir cami inşa ediliyordu. Erken dönemde ele alınan ve ordugâh camileri diye de adlandırılan Basra, Kûfe ulu camileriyle Kahire Fustat’ta Amr b. Âs Camii bu tipin ilk örnekleri kabul edilir. İslam Ansiklopedisi Ulu Cami Maddesi,

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=420080&idno2=c420055#4> / 24.11.2018.

Metâf-ı âlemün devletlü camı

Birûnı sahn-ı cennet gibi gülşen

Derûnı rûy-ı havrâ gibi rûşen

Ulu Cami, aydınlık yüzü, ferah ve geniş içyapısı ile insanlara huzur verir. Lâmi'î Çelebi, Cami'nin şehir merkezinde olması dolasıyla hayatın onun etrafında dönüp dolanmasına dikkat çekerek onu “tavaf” edilen yer kutsiyetine yükseltir. Hakikatte Osmanlı'da şehir hayatı çoğunlukla dini mabetler etrafında şekillenir. Külliye, han, kervansaray ve çarşı-pazar gibi kavramların aynı potada olması, şehirlerin bu sosyal yapısıyla doğrudan ilgilidir.

Tanpınar, Ulu Cami'nin de içinde yer aldığı Bursa'daki mimarî yapılar toplamını mimarilerin en ilahisi olarak görür. Cami, içindeki şadırvanı ve bahçesindeki görkemli çınarlarıyla eski bir rüya âlemini yaşatır. *Bursa'da Zaman* şiirinde tasvir edilen Cami, bizi Orhan Bey zamanına götürür:

Bursa'da bir eski cami avlusu, / Küçük şadırvanda şakırdayan su;

Orhan zamanından kalma bir duvar... / Onunla bir yaşta ihtiyar çınar

Eliyor dört yana sakın bir günü. / Bir rüyadan arta kalmanın hüznü

İçinde gülüyor bana derinden. / Yüzlerce çeşmenin serinliğinden

Ovanın yeşili göğün mavisini / Ve mimarîlerin en ilahisi (Tanpınar A. H., 2017).

Tanpınar, şehrin kendine ait zamanını yakalamak için mekâna ayrı bir önem verir. Şehrin din, sanat, his ve estetik zevk dünyasını bu pencereden görmeye çalışır (Uğurcan, 2012, s. 197).

Şehir, medeniyet ve kültür yazılarıyla tanıdığımız Rasim Özdenören, kadim kentlerin dini mabetler etrafında kurulduğunu hatırlatarak; modern zamanlarda kurulan kentlerin kural olarak mabet olgusunu göz ardı ettiğini tespit eder. Bu bağlamda modern kentleri “ölü kentler” veya “ölü doğmuş kentler” olarak tanımlar (Özdenören, 2014, s. 120).

Bursa Ulu Cami'nden çıkınca adımlarımızın sizi ya tarihi Kapalı Çarşı'ya ya da ipekli dokumaların yer aldığı Koza Han'a götürmesi bir tesadüf değildir. Kadim dönemlerde ataların günlük hayatını çevreleyen bu döngü, zaman ve mekânın belli bir nizama göre belirlenmiş olduğunu gösterir.

Ulu Cami, mimarisi ve şadırvanıyla insanları kendine hayran bırakır. Bursa'da en az Ulu Cami kadar ilgi gören ve dikkatleri üzerine çeken bir yer daha vardır ki, Tanpınar buraya ayrı bir ihtimam gösterir:

“Yeşil Türbe, Yeşil Cami der demez, ölüm, muhayyilemizdeki çehresini değiştirir. “Ben hayatın susan ve değişmeyen kardeşiyim. Vazifesini hakkıyla yerine getiren faninin alınına bir sükûn ve sükûnet çelengi gibi uzanırım... diye konuşan bir yerdir burası” (Tanpınar A. H., 2015, s. 95). Tanpınar, Andre Gide’in *La Marche Turque* adlı eserindeki tespitlerine de yer verir. Onun İstanbul’la ilgili önyargılı düşüncelerinin Bursa’da değiştiğini ve daha olumlu bir bakış açısıyla şehre baktığını söyler. Gide’in Yeşil Cami için söylediği “...zekânın kemal halinde sıhhati” tanımlamasına katılarak şu değerlendirmeyi yapar:

“Yeşil Cami, mimarimizin en mükemmel eseridir demek şüphesiz mübalağa olur. Fakat Beyazıt ve Süleymaniye’nin mükemmeliyetine ve ihtişamına doğru yol alan oluş halinde bir tekniğin bu camide en güzel en fazla telkin edici tereddütlerinden birini geçirdiği muhakkaktır” (Tanpınar A. H., 2015, s. 106).

Tanpınar’ın bu tespitiyle Selçuklu mimarisinden Osmanlı’ya özgü bir mimariye geçişlerin olduğunu ve bu mimarînin yeni çizgiler taşıdığını anlarız. Dönem itibariyle Anadolu’daki hâkim mimarî geniş kubbe sistemi ve kırmızı tuğla yapılarıyla Selçukî’dir.

Lâmi’î Çelebi de tıpkı Tanpınar gibi Yeşil Cami hayranıdır. Verilen bilgilere göre caminin süslemeleri şairin babası olan Nakkaş Ali tarafından yaptırılmıştır. İnce taş işçiliği, mihrabı, tahta oymacılığı ve eşsiz çinileriyle Türk mimarisinin en önde gelen eserlerinden biridir. Lâmi’î Çelebi Yeşil Cami’ye ayrı bir kutsiyet atfeder:

Gören ol türbe ile bu harîmi

Överken Ka’bedür dir bu hatîmi

Bursa, aynı zamanda suları ve çeşmeleriyle anılan bir şehirdir. Bugün bile hemen her köşe başında bir çeşmenin varlığı bu tarihi tespiti doğrular niteliktedir. Hem Lâmi’î Çelebi hem de Tanpınar şehrin bu tarafına özenle eğilmiştir. Tanpınar, Evliya Çelebi’nin Bursa için özet niteliğinde söylediği “*velhasıl Bursa sudan ibarettir*” değerlendirmesini bir ser-levha olarak kullanır. *Bursa bir su şehridir.* (Tanpınar A. H., 2015, s. 100). Rüya ile hakikatin el ele yürüdüğü çağların hikâyesini terennüm eden bu çeşmeler, Tanpınar’da çok özel bir yer edinir.

Lâmi’î Çelebi, özellikle Pınarbaşı ve Kırkpınar’a dikkat çekerek onların güzelliklerini anlatır. Pınarbaşı’nı Nil nehrine teşbih eder. Berrak sular, suyla güzelleşen tabiat, Bursa’yı bir gezinti cennetine çevirir:

Öninde Nil’e benzer çeşme-sârı

Başından avlamış seyr it bunarı

Akar her kûşeden bin çeşme rahşân

Biri ol çeşmenün mihr-i dırahşân

Cemâli berk urur mânend-i mehtâb

Yanar âyinedür par par degül âb

Tanpınar, Bursa’da *müftü çeşmeleri* olarak bilinen bu suları överken onları çelenklere, avizelere, sabahların uyanışına inci dizileri gibi dökülen ve akşamın parıltısıyla tutuşan gerdanlıklara benzetir (Tanpınar A. H., 2015, s. 101). Bursa; camileri, şadırvan ve çeşmeleriyle öyle bir uyum içindedir ki, birini çıkarsanız diğeri eksik kalır. Tanpınar’ın Bursa’yı bir terkip olarak görmesi, biraz da bununla ilgilidir.

Tanpınar’ın pek değinmediği ancak Lâmi’î Çelebi’nin mübalağa sanatı ile anlattığı Bursa Kalesi, önemli tarihi yapılardan biridir. Bugün “Hisar” olarak bilinen Kale’de Bizans ve Roma’dan kalma yapıların yanında türbe, kümbet, mescit gibi mekânlar da vardır. Çelebi, şehri korumak için inşa edilen hisarı Kaf dağıyla özdeşleştirir:

Meger kim hıfz için ol şehr-i yekser

Baş açup el götürmüşdür bedenler

Müdevver çarhveş sûr-ı hisârı

Muhit-i Kaf’a eyler vekârı

Bursa’nın başkent olmasından sonra devlet idaresi İznik’ten Bursa’ya taşınmış ve bir *Sultan Sarayı*’ı inşa edilmiştir. Tanpınar, 1271’deki Bursa yangınının Sarayıçı’ni ve Bursa’yı adeta süpürdüğüne dikkat çeker (Tanpınar A. H., 2016, s. 154). Lâmi’î Çelebi’nin şehrengizinde saray sahip olduğu güzelliklerle tasvir edilir. Lâmi’î Çelebi sarayı “göz nuru” olarak tanıtır:

Sarây-ı şâhı nice eyleyem yâd

Ki ol sahn-ı şerîf ü cennet-âbâd

Beyaz çeşmdür ol havz-ı pür-zeyn

Bu rûşen kasr içinde kurretü’l ayn

Tanpınar, Bursa’nın etrafına zaviye kuran erenlere özel bir parantez açar. Onların ruh kudretleri ve kerametleriyle Osmanlı’nın manevi gücü olduğuna inanır. Bu bağlamda özellikle Emir Sultan ve Geyikli Baba’ya genişçe yer verir. Onların bulunduğu türbe ve külliyele anlatarak onlar hakkında söylenen hikâye ve efsanelere atıfta bulunur. Lâmi’î Çelebi ise Şeyh Taceddin ve Seyyid Buhari türbelerini manevi bir hava içinde yansıtır:

Husûsâ ravza-i Seyyid Buhârî

Mukaddes Ka’be kılmış ol diyârı

Çelebi, dileklerin kabul olduğuna inanılan ve çocuğu olmayan kadınların dua etmek için gittikleri Şeyh Taceddin Türbesi'ni Tur dağına benzetir. Hz. Musa'nın duasına icabet edilen yer olarak Tur'a telmihte bulunmuş ve türbenin keyfiyetini şöyle açıklamıştır:

Meğer kim Tûrdur ol cây-ı hâcat

Ki anda ehl-i ışk eyler münâcât

Bir şehri tanımlayan ve tamamlayan olgulardan biri “çarşı-pazar”dır. Tarihi şehirlerde inşa edilen han ve kervansaraylar bu olgunun en önemli göstergeleridir. Kapalı çarşı veya “bedesten” Osmanlı şehirlerinin ticari faaliyetlerinde önemli bir yere sahiptir. Sosyal hayatın şekillendiği, günlük hayatın aktığı bu mekânlar daima canlı ve kalabalıktır. Osmanlı tarihi üzerine çalışmalar yapan Gabriel Piterberg, çarşığı *Osmanlı Devleti içinde farklı kesimlerden insanların bir araya gelebildiği nadir yerlerden* biri olarak tanımlar (Piterberg, 2005, s. 12). Bu özellik, İslamlaşan Türk şehir kimliğinin karakteristik özelliğidir. Lâmi'î Çelebi, tarihi Bursa çarşısını tasvir ederken geleneğe uyarak güzellerinin pazara gelişlerini ve alışverişini şuhâne bir üslupla dile getirir:

Metâ'-ı Hind ü Sind ü Çin ü Mâçin

Tolu dükkânları âsyâb-ı tezyin

Peri-ruhlar girüp dayîm mezâda

Salarlar Yûsuf'un nâhın kesâda

Osmanlı'nın bütün şehirlerinde bir bütünü temsil eden parçaların birbiriyle uyumu söz konusudur. Öyle ki çarşı ile mabet, han ile hamam arasında adeta organik bir bağ kurulmuştur. Her şey yerli yerindedir. Bu yapıyı Tanpınar şöyle özetler:

Cetlerimiz inşa etmiyorlar, ibadet ediyorlardı. Maddeye geçmesini ısrarla istedikleri bir ruh ve imanları vardı. Taş ellerinde canlanıyor, bir ruh parçası kesiliyordu. Duvar, kemer, kubbe, mihrap, çini, hepsi Yeşil'de dua eder, Muradiye'de düşünür ve Yıldırım'da harekete hazır, göklerin derinliğine susamış bir kartal hamlesiyle ovanın üstünde bekler (Tanpınar A. H., 2015, s. 110).

Lâmi'î Çelebi de Bursa özelinde Osmanlı'yı kuran ataların şehrin dört bir yanına serpiştirdiği eserlere “ihсан” gözüyle bakıp onların bu mirasını, hayır ve hasenat gözüyle değerlendirir:

Şu denlü eylemişdür âl-i Osmân

Bu şehir içinde hoş âsâr-ı ihsân.

Murat Koç, Tanpınar'ın şehirleri tasvir ederken mimariye has eserler üzerinden bir okuma gerçekleştirdiğini, estetik şehir dilini, mimari eserlerle oluşturduğunu söyler (Koç, 2014, s. 39).

2.2. Tarihî Kişilikler

Tarih, kendisini var eden kişiliklere karşı vefalıdır. Yaşadıkları dönemde değeri bilinmemiş pek çok kimse, ölümünden çok sonra daha iyi anlaşılmiş ve anılmıştır. Tarih, kendisini meydana getiren olay ve olgulardaki kişiliklere ehemmiyetle yaklaşır. Lâmi'î Çelebi, Kanuni'ye sunacağı şehrengizi hazırlarken Osmanlı ailesine özel bir yer ayırır. Kuruluş dönemine damga vuran, Bursa'yı imar eden ve yaptıkları fetihlerle tarihe yön veren ataları isim isim anarak haklarını teslim eder:

Olar sanma mücerred şâhlardur

Velâyet sâhibi âgahlardur

Selâtin-i cihân oldukça destân

Gerek ser-defter olmak âl-i Osman

Beylikten devlete uzanan çizgide tarihçilerin de dikkat çektiği noktalardan biri, ilk dönem yöneticilerinin velilik makamına yükselen şahsiyetleriyle Osmanlı hanedanının örnek şahsiyetleri olduğu gerçeğidir. Tarih kaynaklarında cesur, cömert ve adalet sahibi bir bey olarak tanıtılan Osman Bey, şehrengizde şu ifadelerle anılır:

İdüp lutfına Hakkun i'timâdı

Aceb cehd ile kılmışdur cihâdı

Osman Gazi, asıl ününü kişisel yeteneklerinin yanı sıra benimsemiş olduğu gazâ politikasına da borçludur. Benimsediği bu politika sayesinde çevresine çok sayıda gazi, derviş, ahi topladığını biliyoruz (Turgut, 2016, s. 96). Osman Bey, bugün Gümüşlü adı verilen eski bir Bizans manastırına gömülüdür. Gümüşlü'yü "sihirli bir aynaya" teşbih eden Tanpınar, onun Şeyh Edebali ile kesişen yollarına ve kuruculuk kimliğine özellikle atıfta bulunur. Lâmi'î Çelebi de tıpkı Tanpınar gibi onun lahdiyle Manastır'ın adeta nurlandığına dikkat çeker:

Bu deyr-i zulmet-âbâdı idüp nûr

Manastır merkadından oldı ma'mûr

Lâmi'î Çelebi, Osman Bey'den sonra Orhan Gazi'ye sözü getirir ve onu *meh-i hurşîd tal'at-ı zıll-ı Yezdân* olarak tanımlar. Orhan Gazi, babasından devraldığı görevi hakkıyla yerine getirir. Osmanlı, onunla beylikten çıkıp devlet olur. Hükümdar olarak devlet yönetiminde olduğu günden vefat gününe kadar fetih politikasını sürdürmüş; ayrıca vakıf, imaret ve mimari

gibi faaliyetleri aksatmadan devam ettirmiştir. Lâmi'î Çelebi ona “Allah’ın yeryüzündeki gölgesi” sıfatıyla iltifat eder:

*Güneş gibi âlemde çeküp şemşîr
Cihân rûbehlerûn sindürdi ol şîr*

Tanpınar, Orhan Gazi’nin yarı evliya çehresine odaklanarak “Osmanlı’nın manevi tarafına tutulan ayna” sıfatıyla anlatır: *O imparatorluk için sadece bir başlangıç noktası oluşturmaz, ona rahm ve şefkatin derinliği katmıştır. Orhan, Horasan erlerinin silah ve keramet arkadaşıdır* (Tanpınar A. H., 2015, s. 98). Yumuşak huylu, merhametli, fakir halkı seven, ulemaya hürmetli ve dindar kişiliği onu farklı bir konuma taşır. Tanpınar, *bir buçuk asır bütün imparatorluk için model Orhan’dı* tespitinde bulunarak Fatih Sultan Mehmet’e kadar rol modelin Orhan Gazi şahsiyetinde tezahür ettiğini belirtir:

*Olup dün gün cihâd emrine meşgûl
Hakikat fâtihidir Bursa’nun ol*

Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler* adlı eserinin Yunus Emre bahsinde, Orhan Gazi ile Yunus’u aynı potada buluşturur:

Ben Orhan Gazi’yi ve onunla beraber ikinci imparatorluğu kurmaya çalışanların hiçbirini Yunus’tan ayırmadım. Ne zaman Orhan Gazi’nin çehresine biraz eğilsem, orada Yunus Divan’ından aksetmiş çizgiler görürüm ve bütün fütuhatların arkasında bu ruh kasırgası ile Türkçede doğan yapıcı değerler dünyasını selamlarım (Tanpınar A. H., 1977).

Orhan Gazi, bir büyük devlet ve medeniyetin derin kurucusu ve ilk örneği olmuştur. Geyikli Baba’nın diktiği çınarla sembolleştirilen devletin gövdesinin sağlamlaşmasını olduğu kadar, köklerinin toprağı daha bir kuvvetle kavramasını da temin etmiş bir şahsiyettir (Armağan, 2005, s. 175).

Kosova şehidi, veli padişah Murad Han’ın iman, vecd ve itikadını gösteren şöyle bir rivayet anlatılır. Bir gün Murad Han, saray imamına gözyaşları içerisinde:

“Namazlarda tekbir aldığım zaman, üç tekbir getirmeden Kâbe’yi göremiyorum ve huzur içinde namaz kılamıyorum...”^{*} İşte bu rivayet, Lâmi’î Çelebi’nin şehrengizinde kendine yer bulur. Şair muhtemelen vezin gereği üç yerine iki tekbir der:

*İki tekbirde ol şâh-ı âdil
Görürdi Ka’beyi dirler mukâbil*

* <http://www.islamveihsan.com/namazlarda-kabeyi-goren-osmanli-sultani.html>

Tanpınar, geçmişi ve geleceği zaman kavramında birleştirip ebedileştiren Bursa'yı ve onu inşa eden şahsiyetleri mistik kültürle bütünleştirir. Dedelerimizin yarım asır içinde Bursa ve İstanbul'un çehresini değiştirip onları Türk ve Müslüman yaptıklarını ifade eder. Bu şehirlerin Roma manzarasını silerek cami, medrese, han ve diğer yapılarla şehrin mimarisine yerli ve milli bir kimlik kazandırdıklarını anlatır.

Lâmi'î Çelebi, Yıldırım Bayezid'in geride bıraktıklarına bakarak ondan övgüyle söz eder. İslam dünyasını aydınlatan yönüyle ona kıymet atfeder:

*Cihân içinde âsârına hadd yok / Salâbet içre etvârına add yok
Kılup gün başına bir feth-i enver / Ol itdi mülk-i islâmı münevver*

2.3. Doğal Güzellikler

Bursa, tarihi kimliği kadar coğrafi özellikleriyle de öne çıkan şehirlerden biridir. Bu bağlamda *Yeşil Bursa* söylemini haklı çıkaran ipuçları vardır. Efsane ve türkülerle konu olan Uludağ kadar ova ve vadileriyle de en güzel şehirler arasına girmeyi başarmış bir şehirdir. Lâmi'î Çelebi, Uludağ'dan inen suların Bursa Ovası'na ulaşmasını “ayağının toprağına yüz sürüp öpme” şeklinde tasvir eder. Bu mümbit ova, Bursa için dün de bugün de kıymetlidir:

*İnüp her yânedden bir nehr-i dil-cû
Öperler hâk-i pâyini sürüp rû*

Tanpınar, Bursa ovasını Muş ve Erzurum ovalarından daha çok sevdiğini söyler. *Gözün lezzet alabilmesi için yetecek derecede büyük ve geniş olmasına* dikkat çeker (Tanpınar A. H., 2016, s. 172).

Bir gezi rehberi olarak da hazırlanan Bursa Şehrengizi, tabiat güzelliklerine, mesire yerleriyle dönemin bilinen yayla ve vadilerine daha sempatik bir pencereden bakar. Lâmi'î Çelebi, Bursa coğrafyasını özellikleriyle betimlemeye çalışır. Şöyle çıkıp dolaşılsa çok farklı vadilerin görülebileceğini söyler:

*Tolanup su gibi seyr itsen iy yâr
Bu kühsârın aceb vâdileri var*

Lâmi'î Çelebi, Sarualan olarak bilenen vadinin binbir çiçek açtığını özellikle bahar mevsiminde karların erimesiyle ortaya çıkan güzelliğin eşsiz olduğunu vurgular. Kardelenlerle bezenen vadiyi “yıldızların ayın” yapmasına benzetir:

*Temâşâ eyleyen ezhâr-ı berfin
Nücûm-âyîn sanur envâr-ı zarfın*

Münevver itmegin âl-i Fenârı

Gören cennet samur ol hoş diyârı

Gökdere Vadisi'ne ayrı bir parantez açan Lâmi'î Çelebi, orada akan suları Dicle'ye Bursa'yı da Bağdat'a benzetir. Buraya *Gökdere* denilmesinin nedenini, suların berraklığına ve sanki gökten yere indirilmiş bir güzellik olmasına bağlar:

Meğer gökden iner ol nîl-i fercâm / Anunçün olmuş ana Gökdere nâm

O cûy Dicledür san Bursa Bağdâd / Konulsa n'ola burc-ı evliyâ ad

Sultan Yaylağı, Tekfur Alanı, Elma Çukuru gibi diğer yerleri de itinayla betimleyen Lâmi'î Çelebi, buraları *cennet arsası* olarak görür:

Aceb ser-nâmedür Tekfûr Alanı / Degül Tekfûr Alanı nûr alanı

Kıyamet arsası sahrâya benzer / Çemenler cennet'ül me'vâya benzer

Lâmi'î Çelebi, Bursa'ya ait doğal güzelliklerin anlatmakla bitmeyeceğini şu veciz ifadeyle dile getirir:

Muhassal kangı yaylagın idem yâd

Ki her bir sahnıdur bir cennet-âbâd

Tanpınar, Lamiî Çelebi'nin detaylı olarak bahsettiği bu doğal güzellikleri, yine O'na ait olan *Münâzara-ı Sultan-ı Bahâr Ba-Şehriyâr-ı Şitâ* manzumesine atıfta bulunarak anlatır:

Kendi kendime, ovanın ve etraftaki dağların neresine düştüklerini hiç aramadan, Lamiî'nin meşhur manzumesinde her yıl kışı kovmak için bahar ordusunu iç koldan yürüttüğü yerlerin adlarını saymaya çalışıyorum: Ab-ı hayat Yaylağı, Molla Alanı, Saru Alan, Kurt Bılanı, Doğlu Baba, Şakım Efendi Pınarı, Karagöl, Kırkpınar, Binyaylak, Kuş Oynağı... Hayır, hepsini hatırlayamayacağım... (Tanpınar A. H., 2016, s. 173).

Bursa, kuruluş devrenin özelliklerini taşıırken kendine özgü doğası ile daima uyum içinde kalmış bir şehirdir. Şehirdeki ahenk, Tanpınar'ı ve Lami'î Çelebi'yi etkiler. Şehri güzel kılan bütün unsurlar belli bir denge içindedir. Bursa'yı farklılaştıran bu özellik, ona haklı bir hayranlık payı vermektedir.

3. Sonuç

Lâmi'î Çelebi, eserinde Osmanlı Devleti'ne başkent olan Bursa'yı kuruluşundan itibaren değişen ve dönüşen yüzüyle aksettirmeye çalışır. Şehrengiz'in yazılma sebebi, Kanuni'nin şehre ziyareti olunca içerik itibarıyla şehre ait olan hemen her şeyden bahsedilir. Cami, han, hamam, saray, türbe, dağ, ova yayla... gibi unsurlar şehrengiz türüne uygun bir tarzda eserde ele alınır.

Tanpınar, şehri sadece bir mekân olarak görmez. Şehrin kendi kurgusunu yakalayarak ona ruh veren ne varsa hepsini aynı bütün içinde değerlendirmeyi daha uygun bulur. Bu bağlamda şehrin kurgusunda yer alan insan, tarih, kültür ve tabiat gibi başat unsurları dikkatli bir gözle okumaya çalışır. Bu bakış açısı, onu şehrin şiirine götürür. Tarihi kişilikler, mimari eserler ve tabiat buna göre yeniden kurgulanır. Efsane ve hikâyeler şehrin ruhuna karışır, hayal ile hakikat belli bir mesafeden şehrin gizemli tarihinde kendine yer bulur. Bu yönüyle Bursa, Tanpınar'ın şiirsel düşlerinde yeniden var olur. Geçmiş ve gelecek, aynı anda aynı zaviyeden görülür. Şehirle ilgili imgeler, kesintisiz akış içinde estetize edilir.

Tarihin şuurlu bellekleri olarak şehir, her iki sanatçının eserinde teferruatlı olarak anlatılır. Lâmi'î Çelebi, geleneğe uyararak mesnevi nazım şekli ve şehrengiz türü ile Bursa'yı betimlerken Tanpınar, kendi his dünyasını da anlatıya katarak modern bir şehir monografisiyle yansıtmayı seçer.

Kaynaklar

- Armağan, M. (2005). *Bursa'ya şehrengiz: osmanlı'yı kuran şehir*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- Eğri, S. (2001). *Bir bursa efsanesi: münâzara-ı sultan-ı bahâr ba-şehriyâr-ı şitâ*. İstanbul: Kitabevi.
- İnalcık, H. (2005). *Şair ve patron*. Ankara: Doğu Batı Yayınları
- İsen, M., & Burmaoğlu, H. (2011). *Bursa şehrengizi Lâmi'î Çelebi*. Bursa: Bursa Kültür A.Ş. Yayıncılık.
- Koç, M. (2014). *Ahmet Hamdi Tanpınar araştırmaları ömrün gecesinde sükût*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Osmanlı Padişahları*. (2018, Eylül 29). <http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-padisahlari/>. adresinden alınmıştır
- Özdenören, R. (2014). *Kent ilişkileri*. İstanbul: İz Yayıncılık.
- Piterberg, G. (2005). *Osmanlı trajedisi: tarih yazımının tarihle oyunu*. (U. Abacı, Çev.) İstanbul: Literatür Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (1977). *Edebiyat üzerine makaleler*. (Z. Kerman, Dü.) İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2013). *On dokuzuncu asır Türk edebiyatı tarihi*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2015). *Beş şehir*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2016). *Beş şehir*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tanpınar, A. H. (2017). *Bütün şiirleri*. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Tezcan, N. (2001). Güzele bir şehrengizden bakmak. *Türkoloji Dergisi*, 14(1), 161.
- Turgut, V. (2016). Osman gazi'nin kimliği meselesi ve cihanşümûl bir devlete isminin verilmesinin sebepleri üzerine. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 11(1), 82-120.
- Uğurcan, S. (2012). *Edebiyatımız ı edebiyat tarih ilişkisi*. İstanbul: Dergah Yayınları

İnternet Kaynakları

<http://www.islamveihsan.com/namazlarda-kabeyi-goren-osmanli-sultani.html>Erişim tarihi:29.09.2018.

<http://www.ttk.gov.tr/tarihveegitim/osmanli-padisahlari/> Erişim tarihi:29.09.2018.

<http://www.islamansiklopedisi.info/dia/ayrmetin.php?idno=420080&idno2=c420055#4> Erişim tarihi:24.11.2018.

Extended Abstract

The city is one of the phenomena that the human adventure has as a whole. The city sometimes represents a fascinating beauty, sometimes a chaotic structure. This is related to the city and the eye that overlooks the city. With the understanding that builds the city the main element that makes the city uninhabitable is human. The dualistic structure of man becomes effective in the emergence of this difference. The identity of the ancient cities consists of the formation of meaning and form. In this context, the şehrengiz give almost no negative expression when describing the beauty and beauty of city life. These works, which were written as poetry, attracted attention in our classical literature and were written by many poets. This type, which began to be seen in Turkish literature since the 16th century, provides important information to recognize the Ottoman cities. Lâmi'î Çelebi's 656-couplet "Şehrengiz of Bursa" is a work that draws attention with its different aspects. In the reason of writing, we learn that the work is written in order to be presented to Kanuni who will come to Bursa. It is important to compare the city monograph of Tanpınar, which included Bursa in his work, "Beş Şehir" during Republic period, and it is both interesting and important for the historical course of the city. Tanpınar describes the water and wing squeezing in the mosque courtyard in Zaman poetry with an aesthetic pleasure. He reflects the beauty added to Bursa by history with a different admiration. We can consider Lâmi'î Çelebi's "Şehrengiz of Bursa" as a literary brief. We can consider Lâmi Çelebi's Bursa Şehrengiz as a literary brief. The Sultan of the period, Kanuni, will come to Bursa. Hearing this, the poet wraps his arms and writes his şehrengiz to be presented to the Sultan. The work written for this purpose also serves as a travel guide. Tanpınar's "Beş Şehir" can be read as a modern şehrengiz. Except Bursa; Ankara, Erzurum, Konya and Istanbul are included. As soon as you read the book, you will know that Tanpınar looks at Bursa from a different perspective. Because the title of the sections for the other cities is only their own names, but the section of Bursa, is "Bursa'da Zaman". This delicacy does not escape the reader's attention. We realize that Tanpınar travels, sees and evaluates Bursa in a poetic atmosphere. Tanpınar treats Bursa as a painter who has taken the brush to his hand. He paints the city in a soft and affectionate manner. His depictions are the panorama of the city. Tanpınar defines the cities described in the preface of the work as the coincidences of his life. Lâmi'î Çelebi and Tanpınar are the author of different periods but the lovers of the same belle. Belle which brings two authors together is Bursa. We do not know if Tanpınar reads "Şehrengiz of Bursa" which belongs to Lâmi'î Çelebi. In all the cities of the Ottoman Empire, parts that represent a whole are in harmony. In fact, an organic bond has been established between the bazaar and the temple, the inn and the bath. Everything is in itself place. Tanpınar and Çelebi describe this whole.

In his work, Lâmi'î Çelebi attempts to reflect Bursa, the capital of the Ottoman Empire, with its changing and transforming face since its foundation. Tanpınar doesn't see the city as just a place. Tanpınar sees all the spirit of the city by capturing its own fiction and finds it more appropriate to evaluate all of them in the same whole. In this context, he tries to read carefully the dominant elements such as people, history, culture and nature in the fiction of the city. This perspective takes him to the poetry of the city. Historical personalities, architectural works and nature are reinterpreted accordingly. In this regard, Bursa again exists in the poetic dreams of Tanpınar. The past and the future are seen from the same angle at the same time. City images are aestheticized in continuous flow. As the conscious memories of history, the city is described in detail in the works of both authors. While following the tradition, Lâmi Çelebi describes Bursa with his mesnevi form and şehrengiz, Tanpınar chooses to reflect his inner world and project it with a modern city monograph.